

Олександр Євсюков

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

У статті розглянуто механізми професійної спрямованості майбутніх інженерів-педагогів, ґрунтуючись на аналізі різних досліджень, за допомогою представленого процесу формування професійної спрямованості у вигляді моделі, та розумінням рушійних сил професійної спрямованості визначена організація діяльності майбутніх інженерів-педагогів.

Ключові слова: професійна спрямованість, інженер-педагог, організація діяльності.

Постановка проблеми. Виникнення вибірково-позитивного ставлення до професії означає утворення системи «людина – професія», усередині якого починається взаємодія об'єкта й суб'єкта відносин. Поняття «відношення людини до професії» не може бути зведене до активності, що йде від суб'єкта. Дослідження професійної спрямованості, умов і рушійних сил її розвитку, не може бути здійснене у відриві від системи впливів, що йдуть від іншої боку відносин, тобто від професії. За певних умов взаємодії сторін даного відношення здобуває характер діалектичного протиріччя, що створює рушійні сили розвитку професійної спрямованості. Ідеальна модель відповідності між особистістю й працею повинна містити повний збіг об'єктивного змісту діяльності і її особистісного змісту. Однак повного збігу реально досягнути не можна по наступних причинах. По-перше, не завжди в структурі мотивів вибору професії домінує мотив, внутрішньо пов'язаний з даною діяльністю. Але як вказує Шишкіна Л. І., зазначений зміст має приватний характер, оскільки існує можливість перебудови системи мотивів і підвищення рівня професійної спрямованості. Більш принципове значення має інше міркування. У всіх випадках, коли переважним є інтерес до специфічного змісту діяльності, зберігається можливість поглиблення цього інтересу [7]. При правильній організації діяльності її творчі можливості усе повніше відображаються людиною.

Таким чином, невідповідності між об'єктивним змістом професійної праці й тим особистісним змістом, що має для людини її вибір або участь у ньому, неминуче. Оскільки, як було відзначено вище, основний зміст розвитку професійної спрямованості складається із підвищення її рівня, цей процес неможливий без подолання зазначеної невідповідності. За

певних умов воно здобуває характер діалектичного протиріччя, стає рушійною силою розвитку професійної спрямованості.

Мета статті за допомогою процесу формування, та розумінням рушійних сил професійної спрямованості визначити організацію діяльності майбутніх інженерів-педагогів

Розглянемо більш детально наступні умови виникнення, розвитку й вирішення вищезгаданого протиріччя. Прояв вибірково-позитивного ставлення людини до певної професії розуміється як початок їхньої взаємодії. Як було зазначено, відзначає Тітма М. Х., істотною особливістю цієї взаємодії є невідповідність між специфічним, суспільно значимим змістом професії й особистісним змістом її переваги [4].

Можна виділити три рівні, якісно своєрідні форми невідповідності. У першому випадку існує органічний зв'язок між переважним мотивом вибору професії і якихось істотних сторін її об'єктивного змісту.

Інші мотиви вибору професії при цьому звичайно в більшій або меншій мірі доповнюють, підкріплюють провідний мотив. Невідповідність же полягає в наявності потенційної можливості усе більш повного відображення вимог у мотиваційній сфері особистості, тобто в поглибленні особистісного змісту вибору.

Інша якісно своєрідна форма невідповідності виникає в тих випадках, коли домінуючу роль грає мотив, побічний стосовно об'єктивного змісту діяльності, причому в структурі мотивів містяться й прямі мотиви.

Невідповідність між об'єктивним змістом професії й мотиваційною основою вибору має тут інший характер. Вимоги професії в значно більшій мірі залишаються зовнішніми стосовно особистості, не входять у її мотиваційну сферу так органічно, як у випадку переваги прямих мотивів.

Третя форма невідповідності виникає при повній відсутності прямих мотивів вибору професії. Звичайно це буває тоді, коли вибір ВНЗ має для особистості зміст засобу, необхідного для досягнення значимої мети (наприклад, надходження на будь-який факультет заради можливості надалі працювати викладачем у ВНЗ). Процес формування професійної спрямованості можна представити у вигляді моделі, розробленої О. О. Ростуновим [3], на прикладі студентів ВНЗ, де мотивоутворювальним компонентом виступають перспективи.

Як показано на моделі (рис. 1.), потреби, захоплення й інтереси студента виникають на основі усвідомлення перспектив і адекватної оцінки ступеня неузгодженості вимог перспектив з наявними схильностями, знаннями й уміннями.

Перспективи виступають у цьому випадку як окрема мета студента.

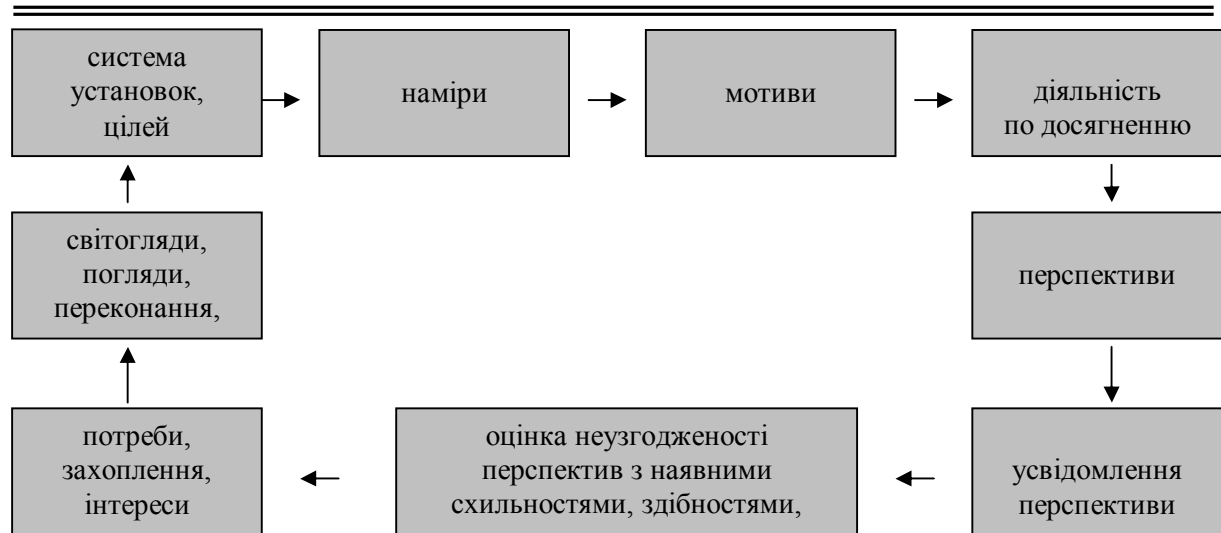

Рис. 1. Модель формування професійної спрямованості

Формування й підтримка стійкої спрямованості особистості студента представляє собою безперервний процес узгодження вимог перспективи за допомогою діяльності, за допомогою зворотнього зв'язку. Формування мотивів, як справедливо відзначає В. І. Ковальов, дорівнює, як і системі цілей і намірів, так іде разом з формуванням потреб. Потреба й інші компоненти (інтереси, потяги, цілі, наміри) стають стійкіше за рахунок більш глибокого пізнання перспективи й трансформацією виниклої потреби людини в конкретні мотиви.

Зміна суспільної значимості перспективи, усвідомлення її й адекватна оцінка ступеню неузгодженості вимог цієї перспективи з наявними знаннями й уміннями приводить до появи нових потреб і інтересів, системи цілей і установок, до необхідності вдосконалювання поглядів, переконань, і світогляду. Ці зміни як би спонукають до активної діяльності, що компенсує виниклу неузгодженість. Якщо ж індивід у процесі діяльності не буде бачити перспективи або суспільно значима для нього як особистості інтересу не представляє, спрямованість не буде розвиватися як би заморожено, оскільки відсутня активна діяльність по досягненню суспільно значимої перспективи [6].

У процесі розвитку професійної спрямованості студент проходить ряд ступенів, виділених Л. Н. Халяпіною.

Початковий ступінь. Студент зовні вирішує освоїти конкретну професію, маючи емоційний настрій, епізодичний, ситуативний інтерес, предметну установку, деякі трудові звички, однак у нього немає самостійності й не проявляється ініціатива.

Другий ступінь. Студент має фіксовану установку на професію й більше стійкі інтереси; у нього проявляються схильності, однак більше його цікавлять практичні сторони навчального матеріалу; сформована мета дає загальний напрямок учбово-виробничої діяльності, у нього з'являється

почуття впевненості в собі, самостійність; формується почуття відповідальності.

Третій ступінь. Студент має тверду установку на професію, стійкий інтерес і схильність до неї; проявляє особливу захопленість як до практичного, так і до теоретичного боку навчального матеріалу; йде самоствердження особистості через професійну працю.

Четвертий ступінь. Страсне захоплення своєю професією; людина й справа зливаються в єдине ціле; спрямованість формується при наявності великих здібностей до обраної професії, яскраво виражених схильностей і покликань; відзначається висока професійна майстерність і наявність професійного ідеалу; при твердих переконаннях в особистій і суспільній значимості своєї професії [5].

Розвиток професійної спрямованості не можна зрозуміти, обмеживши його джерело лише внутрішнім світом особистості, активності її свідомості. Це підтверджується тим, що усвідомлення розглянутого протиріччя ще не досить для його розв'язання. Можливість загострення даного протиріччя багато в чому буде залежати від характеру супідрядності таких більш загальних мотиваційних факторів, як ідейні мотиви, прагнення до самовираження, прагнення до задоволення матеріальних потреб. У випадку виникнення боротьби мотивів можлива лише переорієнтація, або збереження початкового наміру. Однак внутрішня боротьба сама по собі не може змінювати те особистісне значення, що має для людини зміст його професії.

Пізнавальна діяльність, що забезпечує притік нової інформації про професію, її вимоги до людини, більш ефективна при повній професійній спрямованості (перевазі прямих мотивів вибору). Нові горизонти, які відкриваються перед людиною, можуть стимулювати в цих випадках ціннісно-орієнтовану діяльність, що розширює й поглиблює вже сформовану систему оцінок і уявлень.

При перевазі побічних мотивів нова інформація про вимоги, що йдуть від специфічного змісту діяльності, не завжди достатня для зміни первісного особистісного змісту вибору даної професії, тому може не привести до зрушення мотивів і, отже, не забезпечити переходу протиріччя першого рівня до внутрішнього. П. О. Шавір відзначає: «Чи зможе людина в результаті переробки нової інформації про професію поставитися до неї по-новому, як би заново відкрити її особисто для себе, залежить як від змістовності і яскравості інформації, так і від психологічної готовності особистості до її засвоєння. Урахування останньої обставини особливо важливе при здійсненні професійної освіти. Нерідко лекції й бесіди про професію виявляються малоефективними, не будять інтересу до змісту праці саме тому, що проводяться без урахування потреб, інтересів, схильностей конкретних учнів» [2, с. 55].

Безсумнівно, що найбільші можливості для пробудження розглянутого протиріччя містяться в перетворювальній діяльності, оскільки в ній ціннісні відносини особистості безпосередньо взаємодіють із вимогами діяльності. Організація активної проби сил у сфері діяльності, на яку ми орієнтуємо студента Української інженерно-педагогічної академії, – найважливіша умова підвищення рівня його професійної спрямованості. Реалізація даної умови передбачає таку організацію діяльності, при якій перед молодими людьми ставляться завдання, що розкривають специфіку діяльності, її творчі сторони. Варто врахувати, що в основі змін мотиваційного відношення до діяльності лежить зміна відповідних потреб, інтересів, схильностей.

При правильній організації перетворювальної діяльності студентів на кожному послідовному її етапі вимоги діяльності передбачають багатогранну, активну, у чомусь змінену потребу особистості. У цій невідповідності криється джерело внутрішнього протиріччя. Разом з тим у процесі успішної реалізації цілей діяльності це протиріччя й вирішується. Погоджуючись із А. Н. Леонтьєвим, вважаємо, що показник його вирішення – почуття задоволення, що свідчить про подальший розвиток і збагачення відповідної потреби. Іноді мотив, спочатку ув'язнений у меті діяльності, як би зрушується на її засоби, у зв'язку із чим виникають нові по змісту мотиви [1]. В інших випадках розвиток потреби обумовлений самим процесом засвоєння нових форм поведінки й діяльності, оволодінням готовими предметами культури.

Безсумнівно, існують і інші механізми розвитку потреб. Зародження нових потреб, яке відбувається в процесі діяльності, так само свідчить про розвиток професійної спрямованості. Однак цей процес насамперед полягає в розвитку провідної потреби від елементарних її форм до усе більш складних: від однобічного, або слабо вираженого інтересу до професійної діяльності до більше глибокої, стійкої, складної потреби. Такий розвиток потреби в основному змісті діяльності й обумовлює зміну її особистісного змісту й в остаточному підсумку підвищення рівня професійної спрямованості.

Таким чином, механізмами професійної спрямованості особистості можуть виступати складна багаторівнева структура мотивів, цінностей, особистісних значень, а так само здібностей, які визначають професійно важливі якості.

У зв'язку з викладеним вище розумінням рушійних сил професійної спрямованості для розвитку останньої необхідна така організація діяльності студентів, яка б актуалізувала протиріччя між вимогами діяльності і її особистісним значенням для людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В. С. Лозниця. – К. : «ЕксОб», 1999. – 304 с.
2. Орлов Ю. М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов ВУЗа : автореф. ... д-ра психол. н. / Ю.М. Орлов. – М., 1984.
3. Романовський О. Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності : монографія / О. Г. Романовский. – Харків : Основа, 2001. – 312 с.
4. Сергеев Ю. Д. Профессия врача: Юридические основы / Ю. Д. Сергеев. – К. : Головное изд-во. Высшая шк., 1988. – 208 с.
5. Словник іншомовних слів / за ред. акад. АН УРСР О. С. Мельничука. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Гол. ред. укр. радян. енциклопедії, 1985. – 966 с.
6. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
7. Соколова М. Подготовка менеджеров во Франции и Бельгии / М. Соколова // Проблемы теории и практики управления. – 1995. – № 5. – С. 114–116.